

הפגנות מחאה באיראן על רקע עלייה חדה במחירי מוצרי היסוד

רוי צימט | 16 במאי, 2022 | גיליון 1600

בימים האחרונים פרצו במספר אזורים ברחבי איראן, בעיקר במחוזות בדרום-מערב המדינה, הפגנות במחאה על עליות חדות במחירי מוצרי היסוד. בעימותים עם כוחות הביטחון נהרגו לפחות שלושה וכן נפצעו ונעצרו עשרות מפגינים. עליות המחירים החריגות נובעות מהחלטת הממשלה לבטל את שער החליפין הרשמי המיועד ליבוא מספר מוצרי מזון בסיסיים. הפער הגדל בין שער החליפין המסובסד לשער החליפין החופשי יצר לאורך השנים עיוותים בכלכלת איראן. בנוסף, התייקרות מחירי החיטה בעולם בעקבות המלחמה באוקראינה החריפה את בעיית ההברחה של מוצרי יסוד מסובסדים מאיראן לשכנותיה. בשלב זה, הפגנות המחאה מוגבלות בהיקפן ונראה שהמשטר מעריך שיש ביכולתו להכיל אותן. עם זאת, הן מספקות עדות נוספת למשבר הכלכלי הקשה המחייב את הנשיא ראסי לנקוט צעדים חריפים גם במחיר חידוש אפשרי של המחאה, במיוחד על רקע המצוקות הקשות ממילא שבפניהן ניצבים אזרחי איראן.

בימים האחרונים פרצו במספר אזורים ברחבי איראן הפגנות במחאה על עלייה במחירי מוצרי קמח, שמן, ביצים, עוף ומוצרי חלב, בשיעור חד של עשרות עד מאות אחוזים. רוב ההפגנות התקיימו במספר מחוזות בדרום-מערב המדינה, ובעיקר במחוזות ח'וזסתאן, לורסתאן וצ'הארמחאל ובח'תיאר. מחוזות אלה, שבהם מרוכזים בני המיעוט הערבי ובני המיעוט הלורי-בח'תיארי, סובלים במשך שנים ממצוקה כלכלית ומבעיות סביבתיות קשות עקב הזנחה נמשכת ואסטרטגיית פיתוח ריכוזית, היוצרת פערים סוציו-אקונומיים רחבים בין המרכז לפריפריה וחלוקה בלתי-מאוזנת של משאבי המדינה.

ברוב ההפגנות השתתפו, ככל הנראה, בין עשרות למאות מפגינים. בדומה להפגנות מחאה קודמות בשנים האחרונות, ובמיוחד גל המחאה של דצמבר 2017-ינואר 2018, "מהומות הדלק" בנובמבר 2019 ומהומות קיץ 2021 על רקע החרפה במצוקת המים והחשמל, קראו חלק מהמפגינים סיסמאות בגנות בכירי המשטר, בראשם המנהיג העליון, עלי ח'אמנהאי, והנשיא אברההים ראסי, ותקפו חנויות ומוסדות ציבור. השלטונות עשו שימוש בגז מדמיע ובמספר מקרים גם באש חיה כדי לפזר את המפגינים. על פי דיווחים חלקיים בתקשורת האיראנית וברשתות החברתיות, לפחות שלושה מפגינים נהרגו ועשרות מפגינים נפצעו או נעצרו בעימותים עם כוחות הביטחון. בניסיון לבלום את התפשטות המחאה שיבשו השלטונות

– בדומה לגלי מחאה קודמים - את רשת האינטרנט, בעיקר בח'זתסאן, כדי למנוע מהמפגינים העברת הוראות והפצת סרטונים המתעדים את ההפגנות. ב-16 במאי פרסמה מחלקת המדינה האמריקאית הודעת תמיכה במפגינים ובזכותם של אזרחי איראן לממש את חופש ההתארגנות והביטוי שלהם ללא חשש.

עליות המחירים החדות בימים האחרונים נובעות מהחלטת הממשלה לבטל את שער החליפין הרשמי המיועד ליבוא מוצרי מזון בסיסיים ותרופות (42,000 ריאל לדולר בהשוואה לשער חליפין עדכני של בין 250 ל-300 אלף ריאל לדולר בשוק החופשי). ההחלטה לבטל את שער מטבע החוץ הרשמי התקבלה על אף ההערכות שהיא תוביל לזינוק במחירי מוצרי היסוד. הממשלה הצדיקה את ההחלטה בצורך ב"ניתוח כלכלי" לשם תיקון חלק מהכשלים המבניים שמהם סובלת כלכלת איראן.

הפער הגדל והולך בין שער החליפין הרשמי לשער החליפין החופשי יצר לאורך השנים עיוותים בכלכלה האיראנית, הקשה על ייצוב שער המטבע ותרם להחרפת הגרעון התקציבי ומשבר האינפלציה. הצעות דומות לביטול השער המסובסד עלו מספר פעמים בעבר, אך לא יושמו בשל החשש מעליות מחירים שיובילו לחידוש המחאה העממית. משבר החיטה העולמי בעקבות המלחמה באוקראינה מילא תפקיד מרכזי בהחלטת הנשיא ליישם את הרפורמה בעת הנוכחית. לטענת הממשלה, הפער בין מחירי מוצרי היסוד המסובסדים באיראן למחיריהם מחוץ למדינה גדל במידה ניכרת בעקבות התייקרות מחירי החיטה בעולם – מה שהחריף את תופעת ההברחות למדינות שכנות, במיוחד לעיראק, לאפגניסטאן, לטורקיה ולפקיסטאן.

בניסיון לפצות באופן חלקי את האזרחים על עליות המחירים החריגות הודיע הנשיא ראיסי בריאיון טלוויזיוני (9 במאי) על אודות חלוקה זמנית למשך חודשיים של קצבאות חודשיות בסכומים הנעים בין 300 ל-400 אלף תומאן לאדם (כ-13-15 דולרים) לתשעת העשירונים התחתונים, שאליהם משתייכים כ-72 מיליון בני אדם. במהלך יוני הקרוב צפויות קצבאות אלה להתבטל לחלוטין והן יומרו ב"כרטיסים חכמים", שישימשו לקניית מוצרי יסוד במחיר מסובסד, בדומה לנהוג כיום באיראן ביחס לרכישת דלק. במהלך הריאיון הטלוויזיוני הצהיר ראיסי כי לא יימנע מהחלטות קשות וקרא לציבור לא להיכנס לתבהלה. על רקע הפגנות המחאה סייר ראיסי ב-13 במאי באחד השווקים המרכזיים בטהראן ושוחח עם אזרחים. הוא הצהיר כי כל עוד הוא חי, לא יאפשר לאזרחים להיפגע מהתוכנית הכלכלית החדשה. כן הינחה הנשיא את שר החקלאות לנקוט את הצעדים הדרושים כדי למנוע מחסור במוצרי יסוד, במיוחד שמן, מוצרי חלב, ביצים ועוף.

הגם שהחלטת הממשלה עוררה בחודשים האחרונים חילוקי דעות בין הממשלה לפרלמנט (מג'לס), היא זוכה לתמיכה מצד צמרת המשטר. מזכיר המועצה העליונה לביטחון לאומי, עלי שמח'אני, כתב בחשבון הטוויטר שלו (ב-10 במאי), כי מימוש התוכנית הכלכלית החדשה מעיד על כישורי הממשלה. גם האתר *נור ניוז*, המזוהה עם המועצה העליונה לביטחון לאומי, הביע תמיכה במדיניות הממשלה חרף הפגנות המחאה. במאמר פרשנות שפורסם באתר ב-13

במאי נכתב כי החלטת הממשלה לבצע שינויים במדיניות הסובסידיות והקצבאות היא צעד אמיץ הזוכה בתמיכת רובם המכריע של הכלכלנים. לטענת האתר, החלטה זו לא מומשה בעבר בשל היעדר אומץ פוליטי מצד הממשלה הקודמת של הנשיא חסן רוחאני, שהעדיפה שיקולים פוליטיים על פני אינטרסים לאומיים. האתר ציין כי ביקורת על מדיניות הממשלה, שיש בה כדי לסייע במימוש התוכנית הכלכלית, היא דבר רצוי. הוא הזהיר, עם זאת, כי כל פעולה שנועדה למנוע את מימוש המדיניות הכלכלית (במשתמע, המשך הפגנות המחאה) מהווה פגיעה באינטרס הלאומי ותחייב מענה הולם מצד השלטונות נגד המבקשים לחבל במאמצי הממשלה. מנהיג איראן ח'אמנהאי הביע, אף הוא, תמיכה מרומזת בהחלטת הממשלה. בפגישה עם נציגי פועלים (9 במאי) קרא ח'אמנהאי לכל מוסדות המדינה ולציבור לסייע לממשלה ביישום תוכניותיה הכלכליות.

בשלב זה, הפגנות המחאה מוגבלות בהיקפן, בוודאי בהשוואה לגלי המחאות רחבי ההיקף, שפקדו את איראן בשלהי 2017-תחילת 2018 ובנובמבר 2019, ואין בהן כדי להציב אתגר משמעותי ליציבות המשטר. עם זאת, הן מספקות עדות נוספת למשבר הכלכלי החריף המתבטא, בין היתר, באינפלציה של כ-40 אחוזים, בחוב לאומי תופח ובגירעון תקציבי חמור. המצב הכלכלי הקשה והייאוש הגובר בקרב הציבור מספקים כר פורה לחידוש המחאה העממית ומעידים על הצורך לספק מענה למצוקות האזרחים.

הפגנות המחאה מתקיימות על רקע ביקורת גוברת מצד יריביו הפוליטיים של הנשיא ראיסי נגד תפקודו הכלכלי, פחות משנה לאחר בחירתו לתפקיד. ביקורת זו משקפת מורת רוח גוברת מהתנהלותו בענייני כלכלה, במיוחד לאור הבטחותיו לפעול לשיפור המצב הכלכלי ולמאבק בעוני המתפשט. הרפורמה הכלכלית, שבמרכזה ביטול שער החליפין המסובסד, עשויה להצביע על נכונות הנשיא לקדם פתרונות תשתיתיים וארוכי טווח לכשלים הכלכליים – גם במחיר חידוש גל המחאה. בנוסף, יישומה מעיד על הערכת המשטר כי יש ביכולתו להתמודד בהצלחה עם הפגנות מחאה נוספות. בראיית ההנהגה האיראנית, רפורמות כלכליות הינן חיוניות במסגרת המאמץ להתאים את כלכלת איראן לתנאי הסנקציות ושיפור כלכלי אפשרי רק באמצעות "כלכלת התנגדות", שעיקרה הפחתת התלות האיראנית בגורמים זרים. אף על פי כן, ספק רב אם יש בידי ראיסי המשאבים הדרושים לפתרון הבעיות הכלכליות הניצבות בפני ארצו, במיוחד ללא הסרת הסנקציות הכלכליות המהוות גורם חשוב (אם כי לא יחיד) למצבה הקשה של איראן.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט